

Тъжната съдба на средиземноморския тюлен монах в България

Златозар Боев

В момента (2020 г.) видът се смята за изчезнал във всички черноморски държави. Ние го наричахме черноморски, смятайки си го за „нашенски“ и не използвахме международното му научно име – средиземноморски тюлен монах. Съвременните проучвания

на митохондриалната му ДНК показали съществени различия между атлантическите и източносредиземноморските субпопулации, въпреки че не им е придан подвидов ранг. Вече е късно да гадаем за подобни сравнения с черноморските популации.

Средиземноморският тюлен монах (*Monachus monachus*) като вид е описан от зоолозите преди точно 241 години – в 1779 г. Днес обаче той е застрашен вид в световен мащаб, а в България вече е изчезнал, въпреки, че първите мерки за опазването му са били предприети още в далечната 1890 г. Със същата цел в страната ни по черноморското крайбрежие са били създадени четири природни резервата – Ропотамо (1940), Калиакра (1941), Камчия (1951) и Балтата (1978). Всичко това за съжаление, се оказало недостатъчно за спасяването му у нас.

Тук за първи път ще се опитаме накратко да представим историята на изчезването на това удивително животно, което сме прогонили завинаги от страната си. Вероятно ще се изненадате, но сме имали не само „черноморски, но и ... „дунавски“

тюлени. Ще започнем първо с нашите „речни“ тюлени.

Тюлени в българския участък на река Дунав са наблюдавани най-малко два пъти на две различни места. В периода 1938 – 1940 г. в продължение на няколко дни един тюлен е бил наблюдаван в района

на с. Стълпище (Русенска област), което е на 516 км от Черно море! Пак в този период край гр. Никопол от риболовец на есетри е бил уловен един възрастен тюлен.

По нашето Черноморие тюлени са наблюдавани почти по цялото крайбрежие. Започваме от север на юг.

В най-северната ни (Добричка) област тюлени са наблюдавани на най-малко 8 места по крайбрежието. При Дуранкулак е едно от последните наблюдения на тюлена. През зимата на 1996 г. на плажа на Дуранкулак е било видяно ...

тялото на един възрастен мъртъв тюлен. Пак там, на плажа Света Анна група биолози през 1997 г. го останките на потъналия кораб видели два тюлена. Най-ранното сведение за тюлени, обитаващи скалите на нос Шабла, е от началото на 1950-те. Пазачът на фара на Шабла виждал тюлени и през 1982 – 1983 г. В началото на 1990-те от подводни археологически разкопки били намерени 2 кости на тюлен (определени от зоолога Н. Спасов). Един едър възрастен тюлен бил видян в района през 1994 г.

В Тюленовата пещера (на около 500 м. на север от с. Тюленово) през 1962 г. живеели 4 тюлена. През 1965 г. 2 едри възрастни тюлена били видяни да лежат на скалите до Арката. В края на 1970-те пещерата все още била обитавана от 2 семейства тюлени. През 1979 г. 2 тюлена били наблюдавани край пещерата.

В друга тюленова пещера (на 900 м. южно от с. Тюленово), недалеч от н. Шабла, тюлени са се размножавали до към началото на 1980-те. Край с. Тюленово през м. февруари 1898 г. е бил наблюдаван един тюлен. В края на май 1968 г.

Препарат на тюлен монах Monachus monachus, уловен на 03.06.1912 г. край гр. Созопол (Бургаска област) от експозицията на Националния природонаучен музей при БАН. Снимка 3. Боев

4 – 5 тюлена са били видяни на скалите. Едър тюлен е бил видян и през 1994 г. между селата Тюленово и Камен бряг.

В трета пещера, също с името „Тюленова“, но на около 1250 м югозападно от курорта Русалка и на 200 м. от местността Йеникулак по данни на орнитолога Таньо Мичев (1939 – 2018), също живеели тюлени. На това място до края на 1970-те многократно са били наблюдавани тюлени с малки. Тази пещера се смятала за едно от най-важните места за размножаването на вида до края на 60-те. През 1962 г. тя се обитавала от най-малко 4 тюлена. На 30.04.1967, 19.10.1967 и 19 – 21.11.1967 са били регистрирани прониквания на тюлени в пещерата. До началото на 1970-те г. все още в нея живеели 4 – 5 тюлена. През лятото на 1978 били наблюдавани 2 тюлена.

Нос Калиакра е най-обитаваното от тюлени място по нашето Черноморие. Затова и сведенията за тях от тук са най-многобройни. В началото на XX век до 140 тюлена били наблюдавани заедно. През 1910 г. тюлените там са все още

Череп и долна получелюст на тюлен монах, уловен на 05.01.1934 край гр. Бяла (Варненска област) от колекцията на Националния природонаучен музей при БАН. Сн. З. Боев

били многобройни. До 1914 г. над 100 тюлена живеели в района. Стари наблюдения (по времето на румънската окупация) сочат до 128 екземпляра. Тюлени са виждани и през 1924 г. и през 1928 г., когато се е смятало, че числеността им била между 30 и 40 индивида. Има данни, че и през 1941 г. все още 30 тюлена обитавали района. Според някои румънски изследователи, през 1936 г. тюлените наброявали между 30 и 120 екземпляра.

На 07.09.1940 г. на скалите на Калиакра били видяни 80 тюлена. През 1950-те г. само 1 – 2 тюлена постоянно обитавали района. Тогава е наблюдавано и семейство с малки. Според хидробиолога Любомир Цветков (1920 – 1999) през 1960-

те там са оцелели не повече от 10 индивида. През 1965 – 1967 са наблюдавани неколkokратно по 1 – 2 тюлена. И през 1970-те редовно са били виждани тюлени в района. През 1973 са били наблюдавани 3, а през 1979 – 2 тюлена. Зоологът Владимир Стефанов също е наблюдавал тюлен през 1978 г. През 2000 г. е видяна женска с малко.

За района на гр. Балчик има само едно съобщение от 1990 – 1992 г. за намерен труп на тюлен, изхвърлен на брега. През пролетта на 1928 г. тюлен е бил уловен в рибарска мрежа край Варна. Цар Борис III откупил лично животното за 5000 тогавашни лева и пуснали тюлена обратно в морето. След няколко дни същото животно било повторно уловено от рибари. Един тюлен е бил наблюдаван на плажа край Варна през 1954 г. Млада женска е била уловена на 05.01.1934 край гр. Бяла. Днес това е един от двата препарата на тюлени в Националния природонаучен музей при БАН.

За тюлени в района на нос Емине е съобщавано неколkokратно. Последното съобщение е от 1919 г., когато войници застреляли една възрастна женска в таляна „Бунарджика“, южно от носа.

През лятото на 1892 г. един тюлен бил уловен край гр. Созопол, а в 1902 и 1903 г. в таляна „Милос“ край града пак били улавяни тюлени. Отново рибари в 1908 г. уловили в мрежите си тюлен, но този път тялото му било изпратено в Софийския университет за препариране. През 1910 в созополското пристанище рибари уловили и убили един тюлен. През март 1970 един тюлен бил хранен с риба от екипажа на траулер в Созополския залив. Последното съобщение в този район за тюлен е от 1975 г. На созополския остров Свети Иван последното наблюдение на вида е от есента на 1994 г.

За тюлените от района на Маслен нос също е писано неведнъж. В началото на XX в. десетина тюлена обитавали целогодишно това място, но граничните войници ги изловили. Един възрастен индивид с дължина на тялото 2,40 м е бил убит през 1922 г., а друг – през пролетта на същата година – към Царево. През пролетта на 1922 г. на скалите на Маслен нос е наблюдавано и семейство (родители с малко), а през 1933 г. – 2 възрастни. През 1940 – 1941 районът се обитавал от поне 8 индивиди. По данни на зоолога Петър Коларов (1931 – 2013) в началото на 1950-те там все още обитавала „малка колония“ тюлени.

На 23.07.1957 г. във водата при Маслен нос херпетологът Владимир Бешков (1935 – 2019) видял един тюлен. Към 1965 г. фотографът анималист Николай Райков (1928 – 1982) видял 8 тюлена. Л. Цветков пише, че в началото на 1960-те числеността им не надхвърляла 10 индивиди. През този период един тюлен бил уловен в талян в устието на р. Ропотамо. През 1963 г. между Созопол и Резово били видяни групи тюлени от по 4 – 6 екземпляра. На 04.05.1967 г. труп на малко тюленче с дължина 70 – 80 см. бил изхвърлен на брега от морето в устието на Ро-

потамо. В периода от април до юни 1967 г. местните рибари неколkokратно виждали „много големи“ и „много малки“ тюлени. Един огромен тюлен бил наблюдаван на скалите на 14.07.1967 г. от художника Александър Денков (1925 – 1972). Друг голям тюлен бил убит от рибари от Созопол през 1965 г. Същият

*Островите Свети Иван и Свети Петър (по-малкия),
28.07.2013 г. Сн. З. Боев*

Маслен нос, 15.07.2016 г. Сн. З. Боев

Змийски остров, 16.08.1976 г. Сн. З. Боев

тjöлен месец преди това излизал да си почива на северния плаж в Приморско и един германски лeтовник си играел с него. Рибарите в района установили, че на всеки един скален нос имало по един възрастен мъжки тjöлен, който охранявал своя участък, недопускал в него други мъжкарì. На 17(18).09.1967 в местността Караулташ на 2 км северно от Маслен нос Вл. Бешков наблюдавал един възрастен тjöлен на скалите. През м. юли 1969 един тjöлен бил видян да плува край скалистия бряг под ресторанта на нос Калиакра. Т. Мичев смятал, че през 1970-те са били оцелели от 1 – 2 тjöлена до 1 – 2 двойки, но според Н. Райков тогава тjöлените вероятно са били до 12 наброй. Един тjöлен бил убит от рибари, след улавянето му в рибарска мрежа. Наблюдавани са и двойка (мъжки с женска), както и група от 4 тjöлена, млади индивиди и единични екземпляри на брега. Предполага се, че там се е размножавал между 1980-те и началото на 1990-те години.

На нос Св. Стефан, южно от Созопол, през пролетта на 1924 г. зоологът Пен-

чо Дренски (1886 – 1963) е наблюдавал плуващ тjöлен близо до брега.

Поставеният нов талян в 1964 г. до Змийския стров (недалеч от устието на р. Ропотамо) е бил посещаван от един тjöлен, наблюдаван четирикратно от Н. Райков. По събрани от него сведения на местни хора, тjöлени в района били наблюдавани често.

В периода 1986 – 1991 тjöлени са били виждани многократно между Маслен нос и Змийския

остров. В 1987 били видяни 4 тjöлена на плажа. В 1993 г. също били наблюдавани 2 тjöлена.

През 1962 – 1963 талянът в устието на р. Ропотамо редовно привличал тjöлени. Към края на 1980-те и началото на 1990-те наблюденията били вече крайно редки. На 30.12.1908 при Приморско бил убит един възрастен тjöлен, дълъг 2,32 м. През юни 1953 плуващ тjöлен бил видян в заличето Стамопло. През 1970 г. един тjöлен редовно посещавал брега до рибарската хижа край Синеморец. На следващата година един тjöлен бил застрелян на същото място. През 1995 г. бил видян много едър тjöлен срещу таляна при Синеморец. Това било последното наблюдение на вида по южното ни Черноморие.

Тjöлени се срещали и в района на Царево – Синеморец. Един тjöлен е бил убит на 15.05.1922 г. Към 1970-те пещерите тук са били дом за поне едно семейство тjöлени. През 1980 и 1990 г. наблюденията оредяват. Двойка е била наблюдавана в 1987 г., а труп на тjöленче е намерен на брега през 1991 г.

Многобройни са били и срещите с тюлени в района на Синеморец – Резово. През 1945 г. в устието на р. Велека е бил застрелян голям възрастен тюлен. Таянът пред граничния пост при с. Резово редовно се посещавал от тюлени. По разпореждане на командира на граничните войски тюлените били избити. През лятото на 1963 г. възрастен мъжки, дълъг около 2 м., бил видян на брега южно от Синеморец. Предполага се, че 3 – 4 двойки са доживяли тук докъм 1979 г. В района на с. Резово тюлени все още били често виждани докъм 1970 г. Дори през 1987 г. един тюлен бил видян в морето. В местността Кастрил край пещерите тюлените се задържали до края на 1970-те години. През 1964 г. тюлени редовно излизали на брега при устието на р. Резовска. По сведения от онова време, събрани от възрастни местни хора от ботаника Росен Цонев, тюлените били плашливи и при доближаване от човек, изсумтявали за сплашване. Веднъж били преброени до 20 тюлена излезли на брега. Тази колония е била избита от граничарите през 1965 – 1970 г.

В района на Силистар един тюлен бил наблюдаван през 1993 г., а груг бил намерен мъртъв на брега през 1994 г. На плажа бил видян тюлен на 08.12.1996 г. от биолога Бойко Георгиев.

В България са известни и няколко субфосилни находки от черноморския тюлен. В потъналото селище Урдовиза от раннобронзовата епоха в Китенския залив археозоологът Георги Рибаров през

1990 г. намерил 3 зъба и една лакътна кост. При разкопки край нос Шабла също били намерени 2 кости от крайниците от бронзовата епоха.

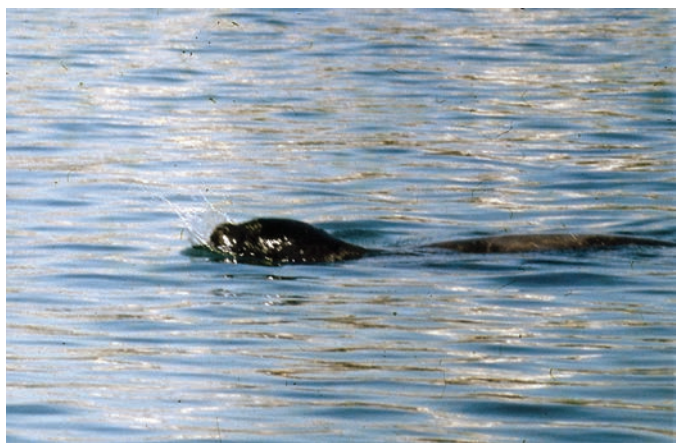
Изкопаеми (фосилни) останки от тюлени у нас досега са публикувани единствено от гр. Несебър (от старите турски гробища). Те са със средно сарматска (късномиоценска) възраст и са останали недоопределени до вид.

Днес у нас са запазени препаратите на 4 тюлена – 2 черепа и 2 кости от краката в 3 наши музея – в София, Пловдив и Варна. Това е всичко!

След този обстоен преглед можем да обобщим: Първите документирани сведения за тюлена монах в България са от 1875 г. и 1892 г., а последното – от края на 1996 г. Така периодът на документирани (в литературата) сведения от страната обхваща 121 години. Максималният брой на наблюдаваните тюлени е 140. Тюленът монах в България е

Заливът на устието на река Ропотамо, 17.07.2016 г. Сн. З. Боев

*Една от няколко фотографии (доскоро непубликувана) на черноморския тюлен от България. Край Созопол, 1972.
Снимка: Николай Райков*

Малко на тюлен монах. Рис. Златозар З. Боев

известен от поне 25 населени места (22 по Черноморието и 2 на брега на река Дунав) от 5 области – Плевен, Русе, Добрич, Варна и Бургас. Две от находищата са били разположени на крайбрежни острови – остров Свети Иван и остров Змийски, където не са известни крайбрежни пещери.

Субфосилни останки на вида (от холоцен) са открити на 2 места (нос Шабла и Урдовиза), като и двете представят праисторически потънали селища.

От България са известни само няколко снимки на живи тюлени. Най-многобройните популации на вида са били разположени в 3 района: (1) Тюленово – нос Калиакра, (2) Созопол – нос Маслен Нос и (3) Царево – Резово.

Многобройните наблюдения на тюлени по българското крайбрежие обхващат всички сезони на годината – от 5 януари до 8 декември. Малки тюленчета са регистрирани поне 4 (до 7) пъти, като в два от тях са регистрирани умрели (като трупове). Можем да заключим, че за изчезването на вида има две основни причини:

1) прякото му унищожаване от рибари, граничари и войници

2) безпокойство поради засилената туристическа ерозия на крайбрежните скалисти брегове и грастичното увреждане на местообитанията му.

И двете са резултат от ниската природоза-

щитна култура на местното население, вкл. и на местните власти. Тюленът монах не може да бъде възстановен по българското Черноморие поради постоянно влошаващите се условия за живот в бившите местообитания на вида. Така приключва историята на това удивително животно по българските земи. Дано това да е било цената, която сме заплатили за недопускането да изчезнат и други видове животни от пределите на страната ни! ■